

τής, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκαλεῖ ἡλιθίους καὶ γελοίους εἶνε γνωστὸν ἐκ τῶν πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ τῆς πραγματείας ταύτης ἀναγραφέντων. Ἐνταῦθα εὐκαιρον νὰ ὑπομνησθῶσι μόνον τὰ τοῦ Σιμπλικίου καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Εὐριπίδου τάδε: Καὶ εἰσὶ μὲν οἱ λόγοι σαφεῖς· οὐ χεῖρον δὲ ἴσως, κατὰ τὸ δυνατόν διαπτύσσειν αὐτούς· ὅ τε γὰρ γράφων συμπαθέστερός τε ἅμα πρὸς αὐτοὺς γενήσεται καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῶν κατανοητικώτερος καὶ τῶν φιλομαθῶν οἱ πρὸς λόγους ἀσυνηθέστεροι, ἴσως ἔξουσί τινα χειραγωγίαν ἐκ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν 1). — Μᾶλλον δὲ σαφές ἔσται τὸ λεγόμενον διὰ πλείονων ῥηθὲν 2). — Τὰ μακρὰ τῶν σμικρῶν λόγων | ἐπίπροσθὲν ἔστι καὶ σαφῆ μᾶλλον κλύειν » 3).

« Καὶ ταῦτα μὲν μικρὰ εἶναι καὶ διορθωτέα σφάλματα, ἀλλὰ μέγιστα νομίζομεν τοῦ Ἀναγνωσματορίου τούτου ἀμαρτήματα τὴν γλίσχρότητα τῆς ἐκ τῶν ποιημάτων πνευματικῆς τροφῆς. . . Ἐπρεπε πολλῶ πλείονα νὰ παραταχθῶσιν· διότι ὁ κ. συγγραφεύς, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, γνωρίζει βεβαίως ἠλίγκην ἔχουσι τὰ καλὰ ποιήματα ἠθοποιὸν δύναμιν. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος τῶν καλῶν χρόνων ἐπαιδεύθη, ὡς εἶνε πασίγνωστον, διὰ τῶν ποιητῶν μάλιστα· διότι ἐν αὐτοῖς εὕρισκον ἀκόπως ὠφέλιμα διὰ τὸν βίον διδάγματα. Ἐν τοῖς σχολείοις σχεδὸν μόνον ποιηταὶ ἐδιδάσκοντο καὶ ὁ γραμματιστῆς ἐκ ποιητῶν ἀπεστομάτιζε τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας παῖδας φέρων εὐχερῶς οὕτως εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μεγάλων τῆς πατρίδος πνευμάτων τοὺς μαθητάς, οἵτινες ἐμνημόνευον τῶν ποιημάτων καθ' ὅλον τὸν ἔπειτα βίον (ᾄρα ἀπ. ἐκ τοῦ Λίνου τοῦ Ἀλεξ. παρὰ Kock comicorum Atticorum Fragmenta II σελ. 345. Πλ. Πολιτ. Β' 363 Α καὶ ἐξ. Γ. 386 καὶ ἐξ. 407 Α. Πρωταγ. 339 Α καὶ ἐξ. Γοργίας 484 Β - C. Νόμων Ζ' 810 καὶ ἐξ. Λυκούργ. κατὰ Λεωκρ. 100, 102, 107. Διὸ δικαίως ὁ Ἀριστοφάνης (Βάτρ. 131) περὶ τῶν ποιητῶν λέγει « ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηται ».

« Ἐν οἴνῳ μὴ πολυλόγει, ἐπιδεικνύμενος παιδείαν· θολερὰ γὰρ ἀποφθέγγῃ » 4).

Θολερὸν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι ἡ « ἀμελῶς γενομένη », ἐκλογή

1) Σιμπλίκιος, Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον, προοίμιον, ἔκδ. Dübner, σελ. 2, στίχ. 24. Ἐκτενέστερον περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁ ἴδιος ἐν κέφ. 33, Dübner, σελ. 112, στίχ. 41.

2) Ἀριστοτέλης, Ῥητορικὴ 1358, α, 9.

3) Εὐριπίδης, Ὀρέστης 640.

4) Ἐπικτήτος, ἀπόσπ. 116, ἔκδ. Dübner, σελ. 26 ἐν τέλει.

τῶν μύθων εἶνε « μικρὸν καὶ διορθωτέον σφάλμα », ἂν ὄντως τοιαύτη ὑφίσταται, ὡς ἐν τῷ νῷ τοῦ κ. κριτοῦ ἰνδάλλεται. Εὐχερὲς πρᾶγμα εἶνε νὰ εὐρεθῶσιν ἀντὶ τῶν Ὀμηρικῶν καὶ Ἡσιοδείων μύθων « τῆς κοσμογονίας καὶ θεογονίας καὶ τοῦ Τυφῶνος καὶ τοῦ Πανός », τῶν ἀπαρεσκόντων εἰς τὸν χαρίεντα τοῦτον κύριον, « ἄλλοι τινὲς τῶν χαριεστέρων, τῶν εἰς τοὺς ἥρωας μάλιστα ἀναφερομένων μύθων » ; Εὐχερὲς εἶνε νὰ εὐρεθῶσι ποιηταὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου « χαριεστεροὶ » ; Ἄλλ' ἀφοῦ εἶνε τόσον εὐχερὲς, διατὶ αὐτός, σιτιζόμενος ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ κριτῆς ὢν, δὲν ὑποδεικνύει τοὺς « χαριεστέρους » τούτους ποιητὰς καὶ τοὺς « χαριεστέρους τούτους μύθους, τοὺς εἰς τοὺς ἥρωας μάλιστα ἀναφερομένους » ;

Θολερὸν τὸ ἀπόφθεγμα καὶ δεινῶς ἐωλοκρασίας ἀπόζον ὅτι ἐν τῷ ἐμῷ Ἑλληνικῷ ἀναγνωσματαρίῳ τῆς τετάρτης τάξεως « ἡ ἐκ τῶν ποιημάτων πνευματικὴ τροφή εἶνε γλίσχρα ». 18 ὅλα ἔμμετρα ποιήματα τῶν ἐξοχωτέρων τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων ποιητῶν Α. Σούτσου, Ἄλ. Ραγκαβῆ, Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, Ἀγγέλου Βλάχου, Καρασούτσα, Προβελεγγίου, 580 στίχους ἐν ὄλῳ ἀποτελοῦντα καὶ 32 καταλογάδην ποιήματα τῶν ἐξοχωτάτων πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ποιητῶν, Ὀμήρου, Ἡσιόδου, Πινδάρου, Ἀλκαίου, Ἀνακρέοντος, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Ἀριστοφάνους καὶ Schiller, σελίδας πλείστας πληροῦντα, νομίζω ὅτι εἰς πάντα θὰ ἐφαίνοντο ἀρκετά, πλὴν τῶν ἐχόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς τεθολωμένους καὶ τῶν ἐχόντων « παλῶ σεσαγμένον τὸ κέαρ » καὶ μὴ αἰσθανομένων τὴν ποιητικότητα αὐτῶν.

Θολερὸν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « ἡ πραγματογνωσία εἶνε δαψιλῆς καὶ δὴ καὶ μετὰ σπατάλης », προκειμένου περὶ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου τῆς τετάρτης τάξεως, διότι πᾶς ἀθόλωτος ὀφθαλμὸς καὶ τυχαίως ριπτόμενος ἐπὶ τοῦ πρώτου τυχόντος ἐπιστημονικοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἀναγνωσματαρίου τῆς τετάρτης τάξεως θὰ ἐβλεπεν ὅτι ἡ πραγματογνωσία εἶνε τὸ πλεῖστον τοῦ ὅλου βιβλίου, πᾶς δὲ νηφάλιος θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ τὴν ἀπλὴν σκέψιν ὅτι ὅσον αὐξάνει ἡ πνευματικὴ δύναμις τῶν παιδῶν, τόσον πλείοτερον πρέπει νὰ ὑποχωρῇ ἡ ἄσκησις τῆς φαντασίας καὶ νὰ προβαίῃ ἡ ἄσκησις τῆς παρατηρητικῆς καὶ κριτικῆς δυνάμεως τοῦ παιδευομένου, καὶ πάντες, πλὴν τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ τραφέντων, γνωρίζουσι τὸ στοιχειωδέστατον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος : « Μειράκια μὲν ὄντα καὶ παῖδας μειρακιώδη παιδείαν μετα-

χειρίζεσθαι δεῖ . . προΐούσης δὲ τῆς ἡλικίας, ἐν ἣ ἡ ψυχὴ τελειοῦσθαι ἄρχεται, ἐπιτείνειν τὰ ἐκείνης γυμνάσια» 1).

Θυλερόν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι «τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων εἶνε καλὰ καὶ καλῶς ἔχουσιν ἐκλεχθῆ ὑπὸ τοῦ κ. συγγραφέως», διότι πᾶς ἀθόλωτον τὸν νοῦν ἔχων θὰ διέκρινεν ὅτι ὄχι τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ πάντα, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως εἶνε «ποιήματα καλὰ καὶ καλῶς ἔχουσιν ἐκλεχθῆ» Ὅπως δὲ μὴ ἐπαναληφθῆ τὸ περὶ συκοφάντου χαρακτηριστικώτατον ἐκεῖνο καὶ μυριάκις ἐνταῦθα ἐπαναληφθὲν τοῦ Δημοσθένους, ὠφελεν ὁ μυκτῆρ οὗτος ὁ ἀττικὸς νὰ ὀνομάσῃ τοῦλάχιστον ἓν ποίημα «μὴ καλὸν καὶ μὴ καλῶς ἐκλεχθὲν»· διότι πλὴν τῶν «ρύπωντων καὶ αὐχμούντων καὶ τῶ βορβόρω χαιρόντων» 2), ὑπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὡς πρεπωδέστατα καὶ σφόδρα πρὸς παιδείαν τῶν νέων ἀρμόττοντα θεωροῦνται πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ποιήματα, ἅτινα εἶνε καταγεγραμμένα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ τούτῳ τῆς τετάρτης τάξεως ἀναγνωσματαρίῳ. **Ἡ ἄλλεστα** εἶνε τὰ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν «ἡ Δέσπω, τὸ δημῶδες — «ἡ κόρη τοῦ Ἰωάννου Γαλάτη» καὶ «ὁ Ἄθως» τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου — «ἡ σκλάβα» καὶ τὸ «νάνι - νάνι» τοῦ Βαλαωρίτου — «ἡ ἥρωις τῆς νήσου Λήμνου» τοῦ Προβελέγγιου — «τὸ ἐμβατήριον» καὶ «ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου — «αἱ χελιδόνες» τοῦ Ραφτοπούλου — «τὸ κρίνον» τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου — «τὸ ῥόδον» τοῦ Βικέλα — «ἡ χρυσαλλίς» τοῦ Σκυλίτση — «ὁ Μάϊος» τοῦ Ὀρφανίδου — «εἰς ἓν ἄστρον» καὶ «τὸ στερέωμα» τοῦ Καρασούτσα — «ὁ Θεὸς» καὶ «Θεοῦ παρουσία» τοῦ Ραγκαβῆ» **Ἄριστα** δὲ τὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν «ἡ κοσμογονία, ἡ θεογονία, ἡ Τιτανομαχία» τοῦ Ἡσιόδου — «ὁ Ὀλυμπος, ἡ τρικυμία, ὁ κῆπος τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλκινόου, ἡ γῆ τῶν Κυκλώπων, ἡ θήρα τοῦ ἐν τῷ Παρνασσῷ κάπρου» τοῦ Ὀμήρου — «ὁ Μουσηγετικὸς Ἀπόλλων, ὁ Πάν, αἱ Νύμφαι», τῶν Ὀμηρικῶν ὕμνων — «τὸ ἔαρ, ἡ ἔκρηξις Ἡφαιστείου» τοῦ Πινδάρου — «τὸ θέρος» τοῦ Ἀλκαίου — «τὸ ῥόδον» τοῦ Ἀνακρέοντος — «ὁ Κολωνὸς» τοῦ Σοφοκλέους — «τὰ ῥοδικὰ πτηνὰ» τοῦ Ἀριστοφάνους — «ἡ βασίλισσα τῶν Ἀθηνῶν Πραξιθέα»

1) Πλάτων, Πολιτεία 498 B.

2) Ἀριστοτέλης, ἀποσπ. 1, 16, 100, ἔκδ. Rose, Lipsiae 1886, σελ. 98: Δεῖ γὰρ τὸν χαρίεντα μῆτε ῥυπᾶν μῆτε αὐχμεῖν μῆτε βορβόρω χαιρεῖν καθ' Ἡράκλειτον.

καὶ ὁ «βασιλόπαις τῶν Θηβῶν Μενοικεὺς» τοῦ Εὐριπίδου—«οἱ γέρανοι τοῦ Ἰθύκου» καὶ «ὁ Δάμων καὶ ὁ Φιντίας» τοῦ Schiller.

Θολερὸν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι «ἐγὼ εἶπερ τις καὶ ἄλλος γνωρίζω βεβαίως ἡλικίην ἔχουσι τὰ καλὰ ποιήματα ἠθοποιὸν δύναμιν», διότι ἂν αὕτη ἦτο ἡ πεποίθησις τοῦ κ. κριτοῦ, τότε αὐτὸς γνωρίζων—κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν—ὀλιγώτερον ἐμοῦ ταῦτα μόνον παροινῶν ἠδύνατο νὰ γράψῃ «μέγιστα νομίζομεν τοῦ Ἀναγνωσματαρίου τούτου ἁμαρτήματα τὴν γλισχρότητα τῆς ἐκ τῶν ποιημάτων πνευματικῆς τροφῆς». Ἄν δὲ ψευδόμενος λέγῃ ταῦτα, τότε μόνον καρηβαρῶν ἠδύνατο νὰ μὴ ἴδῃ τὸν τόσον πλοῦτον τῆς ποιήσεως, τὸν ὑπάρχοντα ἐν τῷ κατακρινομένῳ βιβλίῳ μου, καὶ μόνον τέλεον κραιπαλῶν ἠδύνατο τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τοῦ Παράσχου καὶ τοῦ Ἀγγ. Βλάχου καὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Σοφοκλέους νὰ προτιμήσῃ τὸν Φέρμπον καὶ τὸν Μαυρογιάννη καὶ τὸν Μαρτζώκην, εἰς οὓς προσήνεγκε τὸν στέφανον.

Θολερὸν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι «ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος τῶν καλῶν χρόνων ἐπαιδεύθη, ὡς εἶνε πασίγνωστον, διὰ τῶν ποιητῶν μάλιστα· διότι ἐν αὐτοῖς εὔρισκεν ἀκόπως ὠφέλιμα διὰ τὸν βίον διδάγματα». Δὲν ἐπαιδεύθη ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος, σοφολογιώτατε, διὰ τῶν ποιητῶν μάλιστα, «διότι ἐν αὐτοῖς εὔρισκεν ἀκόπως ὠφέλιμα διὰ τὸν βίον διδάγματα». Ὁχι! Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ποιηταὶ δὲν ἦσαν τόσον εὐτελεῖς! Δὲν ἦσαν ἀπεξηραμμένοι τινὲς συλλογεῖς ξηρῶν «βιωτικῶν διδαγμάτων», ὅπως ἴσως δύνανται νὰ ἐνδάλλωνται εἰς στυγνὰς τινὰς ψυχὰς. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ποιηταὶ, καὶ μάλιστα οἱ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκόμενοι καὶ ἀνὰ χεῖρας πάντων ὄντες, Ὀμηρος καὶ Ἡσίοδος, ἦσαν διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον ἡ ἀκένωτος πηγὴ πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ πάσης ἀνθρωπικῆς παιδείας 1). Ἦσαν οἱ δαιμόνιοι καὶ θεῖοι κήρυκες τῆς ἐν ἀνθρώποις

1) Ἡράκλειτος, ἀπ. 95, Mullach τόμ. 1, σελ. 328: Ὀμηρος . . τῶν Ἑλλήνων σοφώτερος πάντων . . ἀρχηγὸς δὲ πάσης σοφίας (πρβλ. Bernardy, Grundr. Griech. Litt. §. 94, σημ. 3, τόμ. 2α, σελ. 80). — Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς πρὸς Γναῖον Πομπήιον Ἐπιστ. κ. 1: Ὀμηρος δι' ὃν ἦτε ἄλλη παιδεία πᾶσα παρῆλθεν εἰς τὸν βίον καὶ τελευτῶσα φιλοσοφία. — Πολύβιος, 34, 4, 4: Ὀμηρος . . τὴν γὰρ ἐκείνου ποίησιν φιλοσόφημα πάντας νομίζειν. — Μάξιμος ὁ Τύριος λόγ. 32, 2: τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου ἔπη . . Μοῦσα ἐνθεὸς . . ἀγαπᾶται αὐτῶν ἡ ἱστορία . . καὶ τὸ προσηνὲς τῶν ἐπῶν καὶ τὸ εὐανθὲς τῆς ἀρμονίας . . Ὀμηρος ἡγεμὼν τοῦ γένους τῆς φιλοσοφίας. — Αὐτόθ. 32, 4: Δοκεῖ μοι Ὀμηρος, φύσει τε κεχρημένος θειοτάτῃ καὶ φρονήσει δεινοτάτῃ καὶ ἐμπειρίᾳ πολυτροπωτάτῃ, φιλοσοφία ἐπιθέμενος δημοσιεῦσαι ταύτην τοῖς Ἕλ-

ἀρετῆς 1), ἡ πηγὴ τῆς ἐν ἀνθρώποις μεγαλονοίας καὶ καλλιλογίας 2), καὶ ἡ πηγὴ πασῶν τῶν περὶ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐθνικῶν ἀντιλήψεων 3). Ἦσαν οἱ σεμνοὶ διδάσκαλοι τῆς ἠθικῆς 4), οἱ χρηστοὶ σύμβουλοι εἰς τὸν βίον 5), οἱ προτρέποντες ἐπ' ἀρετὴν 6), οἱ παιδεύοντες καὶ σωφρονίζοντες τὰ ἦθη 7), οἱ ἐξημεροῦν-

λησιν ἐν ἁρμονίᾳ τῇ τότε εὐδοκίμῳ, αὕτη δ' ἦν ἡ ποιητικὴ. — *Αὐτόθ.* 32, 1 : Αὐτὸς δὲ — "Ὀμηρος — τῇ ψυχῇ πανταχοῦ περιεφέρετο, πάντα ἐπεσκόπει ὅσα οὐρανοῦ κινήματα, ὅσα γῆς παθήματα, θεῶν βουλὰς, ἀνθρώπων φύσεις, ἡλίου φῶς, ἀστρων χοροὺς, γενέσεις ζώων, ἀναχύσεις θαλάττης, ποταμῶν ἐκβολὰς, τὰ πολιτικά, τὰ οἰκονομικά, τὰ πολεμικά, τὰ εἰρηνικά, τὰ γαμήλια, τὰ γεωργικά, τὰ ἵππικά, τὰ ναυτικά, τέχνας παντοίας, φωνὰς ποικίλας, εἶδη παντοδαπά, ὀλοφυραμένους, ἡδομένους, πενθοῦντας, γελῶντας, πολεμοῦντας, ὀργιζομένους, εὐχομένους, πλέοντας. Πρβλ. καὶ Πλούταρχ. περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου κεφ. 72. 92. 161. 171. 213. 216. 218.

1) *Δίων ὁ Χρυσόστομος*, λόγ. 2, σελ. 78 καὶ 80 : Τὸν μὲν Ὀμηρον ἐνόμιζεν (ὁ μέγας Ἀλέξανδρος) δαιμόνιον καὶ θεῖον τῷ ὄντι κήρυκα τῆς ἀρετῆς . . τοὺς δ' ἀνδρας ἐκείνου ἀθλητὰς τε καὶ ἀγωνιστὰς τῶν καλῶν ἔργων ἠγεῖτο — *Βασίλειος ὁ μέγας Παραίνεσις πρὸς νέους*, κεφ. 10 : Πᾶσα ἡ ποίησις τῷ Ὀμήρῳ ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος καὶ πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρει.

2) *Ἀριστοτέλης*, *Ποιητικὴ* 1459, 6, 12 : Οἷς ἅπασιν Ὀμηρος κέχρηται καὶ πρῶτος καὶ ἰκανῶς . . λέξει καὶ διανοίᾳ πάντας ὑπερδέβληκεν. *Αὐτόθ.* 1460, α, 6 : Ὀμηρος δὲ ἄλλα τε πολλὰ ἄξιός ἐπαινεῖσθαι καὶ δὴ καὶ ὅτι μόνος τῶν ποιητῶν οὐκ ἀγνοεῖ ὃ δεῖ ποιεῖν αὐτόν. — *Αὐτόθ.* 1459, α, 30 : Καὶ ταύτη θεσπέσιος ἂν φανεῖη Ὀμηρος παρὰ τοὺς ἄλλους . . ἔτι τὰς διανοίας καὶ τὴν λέξιν ἔχει καλῶς. — *Δίων ὁ Χρυσόστομος*, λόγ. 53, σελ. 274 : Ὁ μὲν Δημόκριτος περὶ Ὀμήρου φησὶν οὕτως : Ὀμηρος φύσεως λαχὼν θεαζούσης ἐπέων κόσμον ἐτεκτήνατο παντοίων· ὡς οὐκ ἐνὸν ἄνευ θείας καὶ δαιμονίας φύσεως οὕτω καλὰ καὶ σοφὰ ἔπη ἐργάσασθαι.

3) *Bernardy*, *Grundriss der Griech. Litteratur*, Halle 1876, erster Theil § 46, σελ. 253 : *Charakteristisch, selbst im Kern abgerundet erscheinen die nationalen Ansichten jenes Zeitalters von menschlichen und göttlichen Dingen.*

4) *Διογένης Λαέρτιος* 2, 11 : Δοκεῖ δὲ πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας τὴν Ὀμήρου ποίησις ἀποφῆνασθαι εἶναι περὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης. — *Πλάτων Ἀλκιβιάδης A. 112 B* : Ἀλλὰ περὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων . . ἀκήκοας γοῦν ἄλλων τε πολλῶν καὶ Ὀμήρου . . καὶ Ὀδυσσεύος γὰρ καὶ Ἰλιάδος ἀκήκοας . . οὐκοῦν ταῦτα ποιήματα ἐστὶ περὶ διαφορᾶς δικαίων τε καὶ ἀδίκων. — *Στράβων* 1, 25 : Τὴν Ὀμήρου ποίησιν φιλοσόφημα πάντας νομίζουσιν.

5) *Ἰσοκράτης*, *Πρὸς Νικοκλέα* 23 c : Σημεῖον δ' ἂν τις ποιήσαιτο τὴν Ἡσιόδου καὶ Θεόγνιδος καὶ Φωκυλίδου ποίησιν· καὶ γὰρ τούτους φασὶ ἀρίστους γεγενῆσθαι συμβούλους τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. — *Δίων ὁ Χρυσόστομος*, λόγ. 2, σελ. 74 : Ἴσως δὲ τινὰ αὐτῶν τῶν ποιημάτων καὶ δημοτικὰ λέγοιτ' ἂν, συμβουλευόντα καὶ παραινοῦντα τοῖς πολλοῖς καὶ ἰδιώταις, καθάπερ οἶμαι τὰ Φωκυλίδου καὶ Θεόγνιδος.

6) *Βασίλειος ὁ μέγας*, *Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους*, κεφ. 30 : Ἡ τίποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσιόδον ὑπολάβωμεν ταῦτ' ἐποίησαι τὰ ἔπη, ἀ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν;

7) *Πλούταρχος*, *βίος Λυκούργου*, κεφ. 4, σελ. 41 : Ὁ Λυκούργος κατιδὼν ἐν τοῖς

τες τὰς ψυχὰς 1), οἱ παρορμῶντες πρὸς τὰ καλὰ καὶ τὰ γενναῖα 2). Ἦσαν οἱ πατέρες καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς σοφίας 3). Ἦσαν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ παιδευταὶ τοῦ Ἔθνους 4), πάντας εἰς πάντα παιδεύον-

ποιήμασι τοῦ Ὀμήρου τῆς πρὸς ἡδονὴν καὶ ἀκρασίαν διατριβῆς τὸ πολιτικὸν καὶ παιδευτικὸν οὐκ ἐλάττονος ἄξιον σπουδῆς ἀναμειγμένον . . συνήγαγεν αὐτά. — Λυκοῦργος, κατὰ Λεωκράτους 100. 101 : Διὸ καὶ δικαίως ἂν τις Εὐριπίδην ἐπαινέσειεν, ὅτι τὰ τε ἄλλα ὦν ἀγαθὸς ποιητὴς καὶ τοῦτον τὸν μῦθον προείλετο ποιῆσαι, ἠγούμενος κάλλιστον ἂν γενέσθαι τοῖς πολίταις παράδειγμα τὰς ἐκείνων πράξεις, πρὸς ἃς ἀποβλέποντας καὶ θεωροῦντας συνεθίζεσθαι ταῖς ψυχαῖς τὸ τὴν πατρίδα φιλεῖν . . ταῦτα, ὧ ἄνδρες, τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐπαίδευε — Στράβων 1, 15, 3 : Τοὺς παῖδας αὐτῶν Ἑλλήνων πόλεις πρῶτιστα διὰ τῆς ποιητικῆς παιδεύουσιν, οὐ ψυχαγωγίας γὰρ δήπουθεν ψιλῆς ἀλλὰ σωφρονισμοῦ — Αὐτόθ. 1, 20, 8 : Οἱ ἀρχαῖοι διὰ ποιητικῆς ἰκανῶς σωφρονίζεσθαι πᾶσαν ἡλικίαν ἐπέλαβον.

1) Πορφύριος, Πυθαγόρου βίος 32 : Τὰς γοῦν διατριβὰς καὶ αὐτὸς ἔωθεν μὲν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἐποιεῖτο, ἀρμοζόμενος πρὸς λύραν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ ἄδων παιᾶνας ἀρχαίους τινὰς τῶν Θάλης. καὶ ἐπῆδε τῶν Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου ὅσα καθημεροῦν τὴν ψυχὴν ἐδκίμασε.

2) Ἰσοκράτης, Πανηγυρικός 159 : Οἶμαι δὲ καὶ τὴν Ὀμήρου ποίησιν μείζω λαβεῖν δόξαν ὅτι καλῶς τοὺς πολεμήσαντας τοῖς βαρβάροις ἐνεκωμίασε, καὶ διὰ τοῦτο βουληθῆναι τοὺς προγόνους ἡμῶν ἔντιμον αὐτοῦ ποιῆσαι τὴν τέχνην ἔν τε τοῖς μουσικῆς ἄθλοις καὶ τῇ παιδεύσει τῶν νεωτέρων ἵνα πολλάκις ἀκούοντες τῶν ἐπῶν ἐκμανθάνωμεν τὴν ἔχθραν τὴν ὑπάρχουσαν πρὸς αὐτοὺς καὶ ζηλοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν στρατευσαμένων τῶν αὐτῶν ἔργων ἐκείνοις ἐπιθυμῶμεν. — Λουκιανός, Ἀνάχαρσις 21 : Τὴν μὲν τοίνυν ψυχὴν μουσικῇ τὸ πρῶτον καὶ ἀριθμητικῇ ἀναρριπίζομεν καὶ γράμματα γράψασθαι καὶ τορῶς αὐτὰ ἐπιλέξασθαι διδάσκομέν· προῖοῦσι δὲ ἤδη σοφῶν ἀνδρῶν γνώμας καὶ ἔργα παλαιὰ καὶ λόγους ὠφελίμους ἐν μέτροις κατακοσμήσαντες ὡς μᾶλλον μνημονεύοιεν, ραψωδοῦμεν αὐταῖς. οἱ δὲ καὶ ἀκούοντες ἀριστείας τινὰς καὶ πράξεις ἀοιδίμους ὀρέγονται κατὰ μικρὸν καὶ πρὸς μίμησιν ἐπεγείρονται, ὡς καὶ αὐτοὶ ἄδοιντο καὶ θαυμάζοιντο ὑπὸ τῶν ὕστερον, οἷα πολλὰ Ἡσιόδός τε ἡμῖν καὶ Ὀμηρος ἐποίησαν. — Πλούταρχος, ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου, κεφ. 8, σελ. 668 : Ἦν δὲ καὶ φύσει φιλόλογος καὶ φιλιαναγνώστης Ἀλέξανδρος· καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον καὶ νομίζων καὶ ὀνομάζων, ἔλαβε μὲν Ἀριστοτέλους διορθώσαντος ἦν ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, εἶχε δὲ αἰεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. — Ἀριστοτέλης, Ῥητορική 1406, 6, 11 : Ἀλκιδάμας τὴν Ὀδύσειαν ἔλεγε καλὸν ἀνθρωπίνου βίου κάτοπτρον. — Λυκοῦργος, κατὰ Λεωκράτους 102 : Βούλομαι δ' ὑμῖν καὶ τὸν Ὀμηρον παρασχέσθαι ἐπαινῶν. Οὕτω γὰρ ἐπέλαβον ὑμῶν οἱ πατέρες σπουδαῖον εἶναι ποιητὴν, ὥστε νόμον ἔθεντο καθ' ἐκάστην πενταετηρίδα τῶν Παναθηναίων μόνου τῶν ἄλλων ποιητῶν ραψωδεῖσθαι τὰ ἔπη, ἐπίδειξιν ποιούμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅτι τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων προηροῦντο, εἰκότως· οἱ μὲν γὰρ νόμοι διὰ τὴν συντομίαν οὐ διδάσκουσιν ἀλλ' ἐπιτάττουσιν ἃ δεῖ ποιεῖν, οἱ δὲ ποιηταὶ μιμούμενοι τὸν ἀνθρώπινον βίον, τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων ἐκλεξάμενοι, μετὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως τοὺς ἀνθρώπους συμπεύθουσιν.

3) Πλάτων, Λύσις 214 A : Κατὰ τοὺς ποιητάς· οὗτοι γὰρ ἡμῶν ὡσπερ πατέρες τῆς σοφίας εἰσὶ καὶ ἡγεμόνες.

4) Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι 1054, ἔκδ. Kock : Τοῖς μὲν γὰρ παιδαρίοισιν | ἔστι

τες, πάντας πάντα διδάσκοντες και ὠφελοῦντες 1). Ἐξ αὐτῶν ἐμάνθανε τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν τὰς πρώτας ἀρχὰς και τὴν ἱστορίαν τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου 2). Ἐξ αὐτῶν ἐδιδάσκετο, ὡς ἐξ ἱερῶν τινῶν βιβλίων, τὰ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κόσμου και ἐν γένει τὰ τῆς θρησκείας αὐτοῦ 3). Ἐξ αὐτῶν ἐμάνθανε τὰς γενεαλογίας τῶν ἐπιφανεστέρων Ἑλληνικῶν γενεῶν 4), τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς και τοὺς χρησμούς, τὰ παντοδαπὰ ἐπαγγέλματα και τὰς ποικίλας βιωτικὰς ἐργασίας, τὰς συντάξεις τὰς στρατιωτικὰς, τὰ ποικίλα τῶν ἀνθρώπων ἦθη και πάθη, τὰς παντοδαπὰς τῶν ἀνθρώπων πράξεις, τὰς διαφόρους ἀρετὰς και μυχθηρίας, τὰ παντοῖα παθήματα και συμφορὰς, τὰς ποικιλομόρφους περιπετείας και μεταπτώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου 5), τὰ πολυειδῆ κοινωνικὰ και πολιτικὰ καθήκοντα, και τὴν

διδάσκαλος ὅστις φράζει, τοῖς ἡδῶσιν δὲ ποιηταί. | πάνυ δὲ δεῖ χρηστὰ λέγειν ἡμᾶς.— Πλάτων, Ἰππαρχος 228 B: Ἰππαρχος ὃς και τὰ Ὀμήρου ἔπη πρῶτος ἐκόμισεν εἰς τὴν γῆν ταυτηνί. ταῦτα δὲ ἐποίει βουλόμενος παιδεύειν τοὺς πολίτας. — Αὐτόθ. Πολιτεία 606 E: Οὐκοῦν, εἶπον, ὦ Γλαύκων, ὅταν Ὀμήρου ἐπαινέταις ἐντύχης λέγουσιν, ὡς τὴν Ἑλλάδα πεπαιδευκεν οὗτος ὁ ποιητής και πρὸς διοίκησίν τε και παιδείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἄξιον ἀναλαβόντι μανθάνειν τε και κατὰ τοῦτον τὸν ποιητὴν πάντα τὸν αὐτοῦ βίον κατασκευασάμενον ζῆν. — Αὐτόθ. Φαῖδρος 245 A: Ποίησις . . μυρία τῶν παλαιῶν ἔργα κοσμοῦσα τοὺς ἐπιγιγνομένους παιδεύει.

1) Δίων ὁ Χρυσόστομος, λόγ. 18, σελ. 478: Ὀμηρος δὲ και πρῶτος και μέσος και ὕστατος παντὶ παιδί και ἀνδρὶ και γέροντι, τοσοῦτον ἀφ' αὐτοῦ διδούς, ὅσον ἕκαστος δύναται λαβεῖν. — Πρβλ. και Πλάτων. 658 D.

2) Ἡσίοδος, Θεογονία 126-153. Bernardy, ἐνθ. ἀνωτ. § 96, τόμ. 2 α, σελ. 299: « Ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου κατέχομεν πολύτιμον μνημεῖον παλαιᾶς σοφίας, ὅπερ διεφύλαξε πρωτότυπον θησαυρὸν θεωρητικῆς ἐρεῦνης περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου ».

3) Μάξιμος ὁ Τύριος, λόγ. 32, 4: Μέμικται — ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ Ὀμήρου — και θεολογία σαφῆς. — Bernardy, ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. 2 α, σελ. 83: « Ὁ Ὀμηρος εἶπε οἶονεῖ ἢ Ἀγία Γραφή τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου » και σελ. 76: « Ὁ Ὀμηρος ἦτο ἢ Ἑλληνικὴ Ἀγία Γραφή διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως, τοὺς τε εὐτελεῖς και δυναμένους μέχρι τῶν βασιλέων και τῶν σοφωτάτων και ἐμπειροτάτων ἀνδρῶν. Εὐχαριστότερον ἐμάνθανον ἐξ αὐτοῦ τὴν ἠθικὴν ἢ ἐκ τῶν φιλοσόφων ».

4) Μάξιμος ὁ Τύριος λόγ. 32, 4. Bernardy, ἐνθ. ἀν. τόμ 2 α, σελ. 266.

5) Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι 1030: Σκέψαι γὰρ ἀπ' ἀρχῆς | ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγέννηται. | Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετὰς θ' ἡμῖν κατέδειξε, φόνων τ' ἀπέχεσθαι, | Μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων και χρησμούς, Ἡσίοδος δὲ | γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας, ἀρότους· ὁ δὲ θεὸς Ὀμηρος | ἀπὸ τοῦ τιμὴν και κλέος ἔσχεν πλὴν τοῦδ' ὅτι χρηστ' ἐδίδαξε | τάξεις, ἀρετὰς, ὀπλίσεις ἀνδρῶν; — Στράβων, 1, 15, 3 και ἐξ. : Οἱ παλαιοὶ φιλοσοφίαν τινὰ λέγουσι πρώτην τὴν ποιητικὴν εἰσάγουσαν εἰς τὸν βίον ἡμᾶς ἐκ νέων και διδάσκουσαν ἦθη και πάθη και πράξεις μεθ' ἡδονῆς· οἱ δὲ ἡμέτεροι και μόνον ποιητὴν ἔφασαν εἶναι τὸν σοφόν. — Μάξιμος ὁ Τύριος, λόγ. 32, 4: Μέμικται — ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ Ὀμήρου . . και πολιτείας ἦθος, και ἀρεταὶ ἀν-

τῶν ὄντων ἱστορίαν 1). Τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων ἐθαύμαζον αὐτοὺς καὶ ἐτίμων καταπλησσόμενοι ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ χάριτος τῆς ποιήσεως αὐτῶν 2), ἧτις ὄντως ἦτο θαυμαστή· αὐτόχρημα εἰκῶν παντὸς χρήματος 3). Ἐντεῦθεν οἱ καλλιτέχναι ἐνεπνέοντο 4). Ἐντεῦθεν οἱ ποιηταί, οἱ ῥήτορες, οἱ λογογράφοι τὸ ἐν τοῖς λόγοις καλὸν καὶ τέλειον καὶ ὑψηλὸν ἐμάνθανον, τὸ εὔηχον καὶ τὸ χάριεν καὶ τὸ ἐναρμόνιον τοῦ ὕφους εἰς ἑαυτοὺς ἀπωχετεύοντο 5).

θρώπων, καὶ μοχθηρίαι, καὶ παθήματα, καὶ συμφοραί, καὶ εὐτυχίαι· καὶ τούτων ἕκαστον ὑποθέσεις οἰκείας ἔχει, οἷον εἰ ξυνίης παναρμόνιόν τι ὄργανον, παντοδαπὰς ἰέν φωνάς, πάσας δ' ἀλλήλαις ὠμολογημένας.

1) Στράβων, 1, 20, 8. Τῆς μυθοποιίας καταστρεφούσης εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ πολιτικὸν τοῦ βίου σχῆμα καὶ τὴν τῶν ὄντων ἱστορίαν, οἱ ἀρχαῖοι τὴν παιδικὴν ἀγωγὴν ἐφύλαξαν μέχρι τῶν τελείων ἡλικιῶν καὶ διὰ ποιητικῆς ἱκανῶς σωφρονίζεσθαι πᾶσαν ἡλικίαν ὑπέλαβον· χρόνοις δ' ὕστερον ἢ τῆς ἱστορίας γραφῆ καὶ ἡ νῦν φιλοσοφία παρελήλυθεν εἰς μέσον. Αὕτη μὲν οὖν πρὸς ὀλίγους, ἡ δὲ ποιητικὴ δημωφελεστέρα.

2) Δίων ὁ Χρυσόστομος, λόγ. 53, σελ. 553 M. — Ἀριστοτέλης ἐν πολλοῖς διαλόγοις περὶ τοῦ ποιητοῦ διέξεισι θαυμάζων αὐτὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τιμῶν. "Ἐτι δὲ καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός. Τούτων δὲ πρότερος Πλάτων πανταχοῦ μέμνηται, τὴν ἡδονὴν καὶ χάριεν τὴν τῶν ἐπῶν ἐκπληττόμενος.

3) Δίων ὁ Χρυσόστομος, λόγ. 53, σελ. 554 M: Ὁ δὲ Πλάτων . . τὴν δύναμιν αὐτοῦ (τοῦ Ὀμήρου) θαυμαστὴν τινα ἀποφαίνει τῆς ποιήσεως, ὡς εἰκόνα ὄντα παντὸς χρήματος, καὶ πάσας ἀτεχνῶς ἀφιέντα φωνάς, ποταμῶν τε καὶ ἀνέμων καὶ κυμάτων.

4) Ἡ ἐπὶ τῆς πλαστικῆς ἐπίδρασις τοῦ Ὀμήρου ἦτο μεγίστη. Εἰς ἀνάγλυφα εὑρηνται πολλαὶ σκηναὶ Ὀμηρικαί, εἰς ἀγγεῖα πολλαὶ ἀπεικονίσεις Ὀμηρικαί. Ὁ Φειδίας τὴν σύνθεσιν τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν αὐτῶν ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐνεπνέετο. Ἰδ. Bernardy, ἐνθ. ἀν. τόμ. 2 α, σελ. 79.

5) Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, περὶ συνθέσεως ὀνομάτων, κεφ. 24: Κορυφὴ μὲν οὖν ἀπάντων καὶ σκοπός, — ἐξ οὗ πως πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα καὶ πᾶσαι κρήναι — δικαίως ἂν Ὀμηρος λέγοιτο. πᾶς γὰρ αὐτῷ τόπος, οὗ τις ἂν ἀψῆται, ταῖς τε αὐστηραῖς καὶ γλαφυραῖς ἀρμονίαις εἰς ἄκρον διαπεποικίλται. τῶν δ' ἄλλων ὅσοι τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ μεσότητά ἐπετήδευσαν, ὕστερον μὲν ἐκεῖνοι μακρῶ παρ' Ὀμηρον ἐξεταζόμενοι φαίνονται ἂν· καθ' ἑαυτοὺς δ' εἰ θεωροῖη τις αὐτοὺς ἀξιοθέατοι . . Στησίχορος, Ἀλκαῖος, Σοφοκλῆς, Ἡρόδοτος, Δημοσθένης, Δημόκριτος, Πλάτων, Ἀριστοτέλης. — Ἐρμογένης, περὶ ἰδεῶν, τόμ. 6', ἐκδ. Watz, τόμ. 3, σελ. 375. ἐκδ. Spengel, τόμ. 2, σελ. 405 καὶ 406: Ἀρίστη τε γὰρ ποιήσεων ἢ Ὀμήρου καὶ Ὀμηρος ποιητῶν ἄριστος . . Ἄριστος οὖν κατὰ πάντα λόγων εἶδη καὶ ποιητῶν ἀπάντων καὶ ῥητόρων καὶ λογογράφων Ὀμηρος. — Αὐτόθ. Walz, σελ. 378. Spengel, σελ. 408: Τῶν κατὰ ποίησιν καλλίστη λέξεων ἢ Ὀμήρου. καθαρὸς γὰρ ἐν ποιήσει κινδυνεύει μόνος ἢ σὺν γε Ἡσιόδῳ κατ' αὐτὴν εἶναι. — Λογγῖνος, Περὶ ὕφους 13, 3: Μόνος Ἡρόδοτος Ὀμηρικώτατος ἐγένετο; Στησίχορος ἔτι πρότερον ὅ τε Ἀρχίλοχος, πάντων δὲ τούτων μάλιστα ὁ Πλάτων ἀπὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ ἐκείνου νόματος, εἰς αὐτὸν μυρίας ὄσας παρατροπὰς ἀποχετευσάμενος. — Μέγανδρος, περὶ ἐπιδεικτικῶν 16, ἐκδ. Walz, τόμ. 9, σελ.

Ἐντεῦθεν οἱ ποιηταὶ τὰς ὑψηλὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν καὶ τὰς καλλιτεχνικὰς μορφὰς τῶν ἔργων αὐτῶν ἠρύοντο 1). Μόνον Φέρμποι καὶ Μαρτζώκηδες δύνανται νὰ εἶνε ξηροὶ «βιωτικῶν διδαγμάτων» συλλογεῖς, καὶ μόνον Ἑλληνομαθεῖς τῆς ποιότητος τῶν ἡμετέρων κ. κ. κριτῶν, δύνανται, περὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου μάλιστα προκειμένου, νὰ γράψωσιν: «Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος τῶν καλῶν χρόνων ἐπαιδεύθη, ὡς εἶνε πασίγνωστον, διὰ τῶν ποιητῶν μάλιστα, διότι ἐν αὐτοῖς εὗρισκεν ἀκόπως ὠφέλιμα διὰ τὸν βίον διδάγματα»!

Καὶ πάντα μὲν τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα ἦσαν θολερὰ ἀποφθέγματα. Ἀλλὰ τὸ νῦν ἀπόφθεγμα «ὁ γραμματιστὴς ἐκ ποιητῶν ἀπεστομάτιζε τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας παιῖδας» εἶνε μία ἐξ ἐκείνων τῶν περιπτώσεων, ὧν ἕνεκα ὁ Ἀριστοτέλης παρεκινήθη νὰ γράψῃ: «Διὰ τί τῶν μεθύοντων ἡ γλῶττα πταίει· πότερον ὅτι καθάπερ τὸ ὄλον σῶμα ἐν τῇ μέθῃ σφάλλεται οὕτω καὶ ἡ γλῶττα σφαλλομένη πταίει καὶ οὐ δύναται τὴν λέξιν διαρθροῦν; 2)

315. Spengel, τόμ. 3, σελ. 434: "Ὀμηρος ὁ θεῖος ποιητὴς τὰ τε ἄλλα ἡμᾶς ἐπαίδευσεν καὶ τὸ τῆς μονωδίας εἶδος οὐ παραλέλοιπε. Πρὸς καὶ Πλούταρχον, περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου, κεφ. 72. 161. 171. Λογγῖνον, περὶ ὕψους 8, 3. 9, 2-14. 10, 5. 6. 14, 1. 2. 26, 3. 27, 1. 4. 33, 4. 36, 2. Bernardy, ἐνθ. ἀν. τόμ. 1, σελ. 28.

1) Ἰσοκράτης, πρὸς Νικοκλέα 24 C: Τὴν Ὀμήρου ποίησιν καὶ τοὺς πρώτους εὐρόντας τραγωδίαν ἄξιον θαυμάζειν ὅτι κατιδόντες τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀμφοτέραις ταῖς ἰδέαις ταύταις κατεχρήσαντο πρὸς τὴν ποίησιν. Ὁ μὲν γὰρ τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς πολέμους τοὺς τῶν ἡμιθέων ἐμυθολόγησεν, οἱ δὲ τοὺς μύθους εἰς ἀγῶνας καὶ πράξεις κατέστησαν, ὥστε μὴ μόνον ἀκουστοὺς ἡμῖν ἀλλὰ καὶ θεατοὺς γενέσθαι. — Πλάτων Πολιτεία 607 A: Συγχωρεῖν Ὀμηρον ποιητικώτατον εἶναι καὶ πρῶτον τῶν τραγωδιοποιῶν. — Αὐτόθ. Θεαίτητος 152 E: Τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρας, κωμωδίας μὲν Ἐπίχαρμος, τραγωδίας δὲ Ὀμηρος. Πολιτεία 595 D: Τῶν καλῶν ἀπάντων τούτων τῶν τραγικῶν πρῶτος διδάσκαλός τε καὶ ἡγεμὼν Ὀμηρος. — Αὐτόθ. 598 D: Οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον τὴν τε τραγωδίαν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ὀμηρον. — Ἀριστοτέλης, περὶ ποιητικῆς 1448, 6, 34: "Ὡς περ δὲ καὶ τὰ σπουδαῖα μάλιστα ποιητῆς Ὀμηρος ἦν (μόνος γὰρ οὐχ ὅτι εὔ, ἀλλ' ὅτι καὶ μιμήσεις δραματικὰς ἐποίησεν) οὕτω καὶ τὰ τῆς κωμωδίας σχήματα πρῶτος ὑπέδειξεν, οὐ ψόγον, ἀλλὰ τὸ γελοῖον δραματοποιήσας· ὁ γὰρ Μαργίτης ἀνάλογον ἔχει ὡς περ Ἰλιάς καὶ Ὀδύσσεια πρὸς τὰς τραγωδίας, οὕτω καὶ οὗτος πρὸς τὰς κωμωδίας. — Bernardy, ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. 2 α, σελ. 77: «Ὁ Αἰσχύλος ἐλέγετο ὅτι τρέφεται ἐκ τῶν ψιχίων τῆς τραπέζης τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Σοφοκλῆς ἐλέγετο Φιλόμηρος καὶ ἀληθῆς τοῦ Ὀμήρου μαθητῆς. Ἀμφότεροι βαίνουσιν ἐπὶ τοῦ ἔπους. Ἀμφότεροι ἤντησαν ἐκ τοῦ Ὀμήρου α'.) τὸν ἀκένωτον θησαυρὸν τῶν μύθων αὐτοῦ, β'.) τὸν κύριον τόνον τοῦ ἡρωϊκοῦ κόσμου, γ'.) τοὺς ἡρωϊκοὺς χαρακτῆρας».

2) Ἀριστοτέλης, Προβλήματα 87δ, 6, 19.

Ὁ μεμουςωμένος κριτῆς ἡμῶν ἤθελε νὰ εἶπη «ὁ γραμματιστῆς ἀπεστομάτιζε τοῖς μαθηταῖς» καὶ ἀδυνατῶν νὰ «διαρθρώσῃ τὴν λέξιν» εἶπεν «ὁ γραμματιστῆς ἀπεστομάτιζε τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας παῖδας» Ἦθελε νὰ εἶπη δηλ. ὅτι «ὁ διδάσκαλος ἀνεγίνωσκεν ἢ ἀπήγγειλε τοὺς στίχους, οὓς οἱ μαθηταὶ ἀκροώμενοι ἐμάνθανον ἀπὸ στήθους», καὶ εἶπεν «ὁ διδάσκαλος ἀνεγίνωσκεν ἢ ἀπήγγειλε τοὺς μαθητάς», προφανῶς σφαιλείσης τῆς γλώσσης κατὰ τὴν διάρθρωσιν τῶν Πλατωνικῶν λέξεων : «ἀποστοματίζει ὑμῖν ὁ γραμματιστής» 1).

Θολερὰ δὲ σφόδρα τὰ κατὰ τὰ χωρία τὰ ἐνταῦθα καταλεγόμενα, δι' ὧν δῆθεν μαρτυρεῖται ὅτι «ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος τῶν καλῶν χρόνων ἐπαιδεύθη διὰ τῶν ποιητῶν μάλιστα. — ὅτι ἐν τοῖς σχολείοις σχεδὸν μόνον ποιηταὶ ἐδιδάσκοντο — ὅτι ὁ γραμματιστῆς «ἐκ ποιητῶν ἀπεστομάτιζε τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας μαθητάς», οἵτινες ἐμνημόνευον τῶν ποιημάτων καθ' ὅλον τὸν ἔπειτα

2) Πλάτων, Εὐθύδημος 276C.— Ἐν τῇ Μεθοδικῇ μεταξὺ τῶν παντοίων μορφῶν τῆς διδασκαλίας φέρονται καὶ αἱ μορφαὶ αἱ γερμανιστὶ καλούμεναι «*Vorsprechende Unterrichtsform*» καὶ «*Auswendiglernen*» (ἴδ. K. Bormann, Pädagogik für Volksschullehrer, Berlin 1873, σελ. 122 καὶ 135), αἵτινες παρ' ἡμῖν ἀνταπεδόθησαν διὰ τῶν λέξεων ἐξηγητικῆ μορφῆ τῆς διδασκαλίας καὶ ἀποστοματισμός. Ἐξηγητικῆ μὲν κατὰ τὴν σημασίαν τοῦ «ἐξηγεῖτο» παρὰ Δημοσθένει (περὶ παραπρεσβείας 70 : «Αὐτὸς ἐξηγεῖτο τὸν νόμον τοῦτον τῷ κήρυκι», ἀποστοματισμός δὲ κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀποστοματίζειν παρὰ Πλάτωνι (Εὐθύδημος 277 A : «Ὅταν οὖν τις ἀποστοματίζει ὅτι οὖν οὐ γράμματα ἀποστοματίζει;» Εἶνε δὲ ἐξηγητικῆ μὲν μορφῆ τῆς διδασκαλίας ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας, δι' οὗ μανθάνουσι τι οἱ μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα ἢ ἀναγινωσκόμενα, ἀποστοματισμός δὲ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ὁ κοινῶς λεγόμενος «ἀποστήθις». Οἱ ἀρχαῖοι ἀμφοτέρας ταύτας τὰς μορφὰς τῆς διδασκαλίας ἐκάλουν ἀποστοματίζειν. Πλάτων, Εὐθύδημος, ἐνθ. ἀνωτ. Σουίδα, ἐκδ. Bernh. I, σελ. 655 : Ἀποστοματίζειν ἀπὸ μνήμης λέγειν καὶ ἀπὸ στόματος, ἄνευ γραμμάτων, ὁ δὲ κελεύει ἀπὸ στόματος φράζειν κτλ. Κρατῖνος δὲ ταῦτό τοῦτ' ἀπὸ γλώττης κτλ. καὶ ἀποστοματίζειν φασὶ τὸν διδάσκαλον, ὅταν κελεύῃ τὸν παῖδα λέγειν ἅττα ἀπὸ στόματος.— Ξενοφῶν, Ἀπομνημ. 3, 6, 9 : Ἀλλὰ μὰ τὸν Δι', ἔφη, οὐκ ἂν ἔχοιμι σοι οὕτως γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.— Αὐτόθ. Συμποσ. 3, 5. Ὁ πατήρ — λέγει ὁ Νικήρατος — ἐπιμελούμενος ὅπως ἀνὴρ ἀγαθὸς γενοίμην, ἠνάγκασέ με πάντα τὰ Ὀμήρου ἔπη μαθεῖν καὶ νῦν δυναίμην ἂν Ἰλιάδα ὅλην καὶ Ὀδύσειαν ἀπὸ στόματος εἰπεῖν. Ἴδε καὶ Crasberger, Erziehung und Unterricht im klassischen Alterthum, Würzburg 1875, II Theil, σελ. 289 : Das Vorsagen von Seite des Lehrers sowohl als das Aufsagen des Schülers, oder das Hersagen aus dem Gedächtniss überhaupt beides heisst bei den Athenern ἀποστοματίζειν. Ἐτι καὶ τὸ ἐμὸν ἄρθρον ἀποστοματισμός ἐν τῷ Ἐγκυκλοπ. λεξ. τοῦ Μπάρτ καὶ Χίρστ.

βιον». Ἀπόδειξις δέ· Τὸ ἐκ τοῦ Ἀλέξιδος φερόμενον χωρίον (ἀπ. 135, Kock τόμ. 2, σελ. 345) ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἡρακλέα κωμωδούμενον ἐπὶ γαστριμαργίᾳ: «Ὑποτίθεται τὸν Ἡρακλέα, παρὰ τῷ Λίνῳ πειθευόμενον, καὶ κελευσθέντα ἀπὸ βιβλίων πολλῶν παρακειμένων λαβόντα ἐντυχεῖν, ἐκεῖνος δ' ὄψαρτητικὸν λαβὼν βιβλίον ἐν χερσὶν περισπουδάστως ἐκράτει» 1). Περαιτέρω· ἐκ τοῦ στίχου 131 τῶν Βατράχων, εἰς ὃν παραπέμπει ὁ κ. κριτής, ἵνα μάθωμεν ὅτι ἀώφελιμοὶ τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηνται» μανθάνομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Διόνυσος κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἡρακλέους δύναται νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἀθῆν· νὰ ἀναβῆ δηλ. εἰς ἕνα ὑψηλὸν πύργον, νὰ ἔχῃ τὸν νοῦν του πότε θὰ γείνη ἐναρξίς τῆς λαμπαδοδρομίας καὶ ὅταν τὸ πλῆθος φωνάξῃ «ἐμπρός», τότε νὰ πέσῃ μὲ τὴν κεφαλὴν κάτω: «Ἀναβάς ἐπὶ τὸν πύργον τὸν ὑψηλὸν — τί δρῶ; | — ἀφιεμένην τὴν λαμπάδ' ἐντεῦθεν θεῶ, | κάπειτ' ἐπειδὰν φῶσιν οἱ θεώμενοι | εἶναι, τόθ' εἶναι καὶ σὺ σαυτόν». — Ἐν τῷ Πλατωνικῷ χωρίῳ (Πολιτ. 363 A) πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τῶν θεῶν βραβεύσεως τῆς ἀρετῆς, κηρυττομένης ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου. Ἐν τῷ ἄλλῳ Πλατωνικῷ χωρίῳ (Πολιτεία 386 καὶ ἐξ. — 407 A) γίνεται ἡ γνωστὴ ἀνάλυσις τῶν μύθων, ἵνα ἀποδειχθῇ ἡ γνώμη τοῦ φιλοσόφου ὅτι ὁ Ὀμηρος πρέπει νὰ ἀπακλεισθῇ ἐκ τῆς Πολιτείας.

Ἡ εἰς τὰ χωρία ταῦτα παραπομπὴ πλὴν τῶν ἄλλων ἀρίδηλον καθιστᾷ καὶ τὴν θόλωσιν τοῦ νοῦ, μὴ δυναμένου τοῦ νηφαλίου κριτοῦ ἡμῶν νὰ διακρίνῃ τὴν διαφορὰν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τοῦ πρὸς ἀπόδειξιν προκειμένων καὶ τῶν πρὸς ἀπόδειξιν ἐπαγομένων. Βεβαίως ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος ἐπαιδεύθη μάλιστα διὰ τῶν ποιητῶν, βεβαίως πάντες ἐδιδάσκοντο αὐτοὺς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, βεβαίως πάντες ἐγίνωσκον αὐτοὺς, ἀλλὰ τὰ χωρία τὰ ὑπὸ τοῦ κ. κριτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν τούτων ἐπαγόμενα ἐνταῦθα μόνον τὴν δεινὴν θόλωσιν τοῦ νοῦ αὐτοῦ δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν, οὐχὶ ὁμως καὶ τὰ πράγματα, περὶ ὧν πρόκειται. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἔπρεπε τὰ οἰκεία χωρία νὰ προσαχθῶσιν. Ἀπειρα δὲ τοιαῦτα ὑπάρχουσιν παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καὶ παρὰ τοῖς κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους σοφοῖς 2).

1) Ἀθηναῖος, Δειπνοσοφιστ. βιβλ. 4, σελ. 164 6.

2) Π. χ. Πλάτων, Πρωταγόρας 325 C: Ἐκ παίδων σμικρῶν ἀρξάμενοι μέχρι οὐπερ ἂν ζῶσι, καὶ διδάσκουσι καὶ νοουθετοῦσιν . . εἰς διδασκάλων πέμποντες πολὺ μάλ-

Ἄλλὰ θολώτατον πάντων εἶνε ὁ σκοπός, δι' ὃν ἐγράφη ἐνταῦθα ἡ ὑπέρσοφος καὶ ἀπηκριβωμένη αὕτη ἱστορικὴ παρατήρησις τοῦ ἡμετέρου κ. κριτοῦ. Ἐγράφη, ἵνα καταδείξῃ ὁ κ. κριτῆς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν θόλωσιν τοῦ νοῦ αὐτοῦ; Ἄλλὰ τοῦτο εἶνε οὐχὶ παραπλήσιον μανίᾳ, ἀλλ' αὐτόχρημα μανικόν. Ἐγράφη, ἵνα ψέξῃ τὸ ἐμὸν ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἐπὶ « γλίσχρότητι τῆς ἐκ τῶν ποιημάτων πνευματικῆς τροφῆς »; Ἄλλὰ τοῦτο εἶνε ἔλεγχος σαφῆς κραιπάλης δεινῆς. Ἐγράφη, ἵνα ὑποδηλώσῃ τὴν θολῶς ὑποφαινομένην γνώμην αὐτοῦ ὅτι πᾶσα ποίησις, εἴτε τοῦ Ὀμήρου, εἴτε τοῦ χυδαιοτάτου πνεύματος, ἔχει τὴν αὐτὴν παιδευτικὴν δύναμιν καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον, ὅπερ δὲν εἶνε πεπληρωμένον ἐκ τῆς ποιήσεως Βηλαράδων καὶ Μαυρογιαανῶν καὶ Φέρμπων καὶ Μαρτζωκῶν — ὅπως εἶνε τὸ ἐστεμμένον τοῦ κ. Κουρτίδου — εἶνε πρὸς παιδευσιν νέων ἀκατάλληλον; Ἄλλ' ὁ ἔξομοιῶν τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον πρὸς τὸν

λον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παίδων ἢ γραμμάτων τε καὶ κιθαρίσεως· οἱ δὲ διδάσκαλοι τούτων τε ἐπιμελοῦνται, καὶ ἐπειδὴν αὐτὰ γράμματα μάθωσι καὶ μέλλωσι συνήσειν τὰ γεγραμμένα . . παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βάθρων ἀναγινώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα καὶ ἐκμανθάνειν ἀναγκάζουσιν, ἐν οἷς πολλαὶ μὲν νοθεύσεις ἔνευσι, πολλαὶ δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν μιμῆται καὶ ὀρέγηται τοιοῦτος γενέσθαι. — *Αὐτόθ.* Νόμοι 810 Ε: Ποιηταὶ ἐν οἷς φασὶ δεῖν — τοὺς ὀρθῶς παιδευομένους τῶν νέων τρέφειν καὶ διακορεῖς ποιεῖν, πολυκόους τ' ἐν ταῖς ἀναγνώσεσι ποιοῦντας καὶ πολυμαθεῖς, ὄλους ποιητὰς ἐκμανθάνοντας . . εἰ μέλλει τις ἀγαθὸς ἡμῖν καὶ σοφὸς ἐκ πολυπειρίας καὶ πολυμαθείας γενέσθαι. — *Αἰσχίνης*, κατὰ Κτησιφῶντος 135: Διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι παῖδας ὄντας ἡμᾶς τὰς τῶν ποιητῶν γνώμας ἐκμανθάνειν, ἵν' ἄνδρες ὄντες αὐταῖς χρώμεθα. — *Πλάτων*, Πολιτεία 595 Β: Φιλία γέ τις με καὶ αἰδῶς ἐκ παιδός ἔχουσα περὶ Ὀμήρου. — *Λουκιανός*, Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία 3. 4: Ἐγὼ γάρ, ἄχρι μὲν ἐν παισὶν ἦν ἀκούων Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου κτλ. — *Πλάτων*, Τίμαιος 21 Β: Ἄθλα ἡμῖν — τοῖς παισὶν — οἱ πατέρες ἔθεσαν ῥαψωδίας. Πολλῶν μὲν οὖν δὴ καὶ πολλὰ ἐλέχθη ποιητῶν ποιήματα, ἅτε δὲ νέα κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὄντα τὰ Σόλωνος πολλοὶ τῶν παίδων ἤσαμιεν. — *Θεοδώρητος*, ἐκδ. Schulz, τόμ. 4, σελ. 753: Τὴν δὲ Ἀσκραίου ποίησιν Θεογονίαν οἶδε καὶ τὰ μεράκια. — *Λιβάνιος*, τόμ. 1, σελ. 502: Περὶ ὧν — θεῶν — ὑμᾶς . . Ἡσίοδος διδάσκει καὶ Ὀμηρος εὐθὺς ἐκ παίδων, ὑμεῖς δὲ παιδεύσιν καλεῖται τὰ ἔπη. *Αὐτόθ.* 4, σελ. 874: Οἶμαι γὰρ δὴ καὶ τοὺς παῖδας τοῦτο ἐγνωκέναι, ὡς μάλιστα δὴ τῶν ὑμνουμένων ποιητῶν Ἡσίοδος μουσόληπτος γένοιτο καὶ παρ' ἐκείνων προσταχθεῖν γένος τε θεῶν καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ χρηστὰ τοῖς ἀνθρώποις ἄδειν. — *Ξενοφάνης*, Cramer Anecd. Oxon. III 296, Dracon. σελ. 33: Ἐξ ἀρχῆς καθ' Ὀμηρον ἐπεὶ μεμαθήκασι πάντες. — *Bernardy*, ἐνθ. ἀν. τόμ. 1, σελ. 87. τόμ. 2 α, σελ. 76 καὶ σελ. 300. *Grasberger*, ἐνθ. ἀν. κτλ.

Μαυρογιάννη και τὸν Μαρτζώκη και τοὺς τούτοις ὁμοίους εἶνε τοῦλάχιστον μαστιγώσεως ἄξιος.

Περὶ δὲ τῆς ἀφειδοῦς χρήσεως τῶν πραγματογραφιῶν τί φρονοῦμεν εἶπομεν ἐν τῇ περὶ τοῦ προηγηθέντος Ἀναγνωσματαρίου κρίσει ἡμῶν ἄτινα πάντα και ἐνταῦθα ἀναφέρομεν. Σημειοῦμεθα δὲ ὧδε ὅτι αὐται καταλαμβάνουσι σελίδας ἑκατὸν τεσσαράκοντα, δηλ. ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τοῦ ὅλου Ἀναγνωστικοῦ βιβλίου.

Μὴ δίφρον ἀναβῆς τόνδ' ἐλαύνειν μὴ μαθῶν·
μηδ' ἡνίων θίγης, παιδίον, ἄπειρος ὢν 1).

Και ὅσοι μὲν ἐνδιαφέρονται νὰ μάθωσι τί φρονεῖ ὁ πολὺς ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ και περίπυστος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κριτῆς ἡμῶν «περὶ τῆς ἀφειδοῦς χρήσεως τῶν πραγματογραφιῶν» ἐν ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, ἄς ἀνατρέξωσιν εἰς τὸν τόπον, εἰς ὃν παραπέμπει νὰ μάθωσιν, ἂν ἀγαπῶσι. Τί δὲ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου παιδαγωγικοῦ και φιλοσοφικοῦ ζητήματος φρονοῦσιν οἱ ἄσημοι ἐν τῇ Παιδαγωγίᾳ και οἱ οὐτιδανοὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ Πλάτων, Lotze, και πάντες οἱ ἐν Γερμανίᾳ ἀπαίδευτοι παιδαγωγικοὶ ἄνδρες, δὲν θὰ εἶνε ἄσκοπον ἴσως, τοῦλάχιστον ἀπλῆς περιεργείας χάριν, νὰ ἐκτεθῇ ἐνταῦθα.

Και ὁ μὲν Πλάτων φρονεῖ ὅτι «μειράκια μὲν ὄντα μειρακιώδη παιδείαν μεταχειρίζεσθαι δεῖ. . προιούσης δὲ τῆς ἡλικίας, ἐν ἣ ἡ ψυχὴ τελειοῦσθαι ἄρχεται ἐπιτείνειν τὰ ἐκείνης γυμνάσια» 2), ὡς και ἀλλαχοῦ ἐσημειώθη· ὁ δὲ Lotze ὅτι «εἶνε καιρὸς πᾶν παιδεῦμα ἀπομακρύνον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πραγματικότητος νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῶν παιδευμάτων, τῶν συντεινόντων εἰς τὴν ὀξειαν ἀντίληψιν και εἰς τὴν βαθεῖαν κατανόησιν αὐτῆς» 3). Οἱ δὲ ἀπαίδευτοι Γερμανοὶ ἀναγνωσματαριογράφοι, ἐπόμενοι τοῖς μωροῖς τούτοις διδάγμασιν ἀν-

1) Εὐριπίδης παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρῆι, Παιδαγωγός, λόγ. 3, κεφ. 2, ἐκδ. Potter, σελ. 260 κατὰ διόρθωσιν, εὐρισκομένην ἐν τῇ ὑποσελιδ. σημ. 52 τῆς ἐκδόσ. Migne, τόμ. 1, σελ. 576.

2) Πλάτων, Πολιτεία 498 B.

3) Lotze, Geschichte der Aesthetik in Deutschland, München, 1868, σελ. 502 - 503.

δρῶν τόσον διαφερόντων τοῦ νεοφανοῦς παρ' ἡμῖν παιδαγωγικοῦ τούτου καὶ φιλοσοφικοῦ ἀστέρος, ἀποτροπιαζομένου τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ ἐν ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ τῆς ἀνωτάτης τάξεως ἐκ τῶν τριακοσίων τριάκοντα πέντε σελίδων «αἱ πραγματογραφίαι καταλαμβάνουσι σελίδας ἑκατὸν τεσσαράκοντα, δηλ. ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τοῦ ὅλου ἀναγνωστικοῦ βιβλίου», καταλαμβάνουσιν αὐτοὶ διὰ τῶν «πρακτογραφῶν» αὐτῶν ἄλλοι μὲν τὸ ἥμισυ τοῦ Ἀναγνωσματαρίου αὐτῶν, ἄλλοι δὲ τὰ δύο τρίτα, ἄλλοι δὲ τὰ ἐννέα δέκατα καὶ ἄλλοι τὸ ὅλον 1).

«Οὐδόλως ὑπολογιζομένων τῶν περὶ ἡλίου, σελήνης, ἀστρῶν καὶ γῆς πραγματογραφῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας καὶ τῆς περιγραφῆς τῶν Τεμπῶν. Καὶ ταῦτα μὲν οὐδαμῶς ψέγομεν, τούναντίον δ' ἐπαινοῦμεν, διότι δι' αὐτῶν ὁ Ἑλληνόπαις γίνεται φρονηματίας μανθάνων ὅτι πολλὰ σαφῆ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ εἶπον περὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὧν ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα κακῶς ὑπολαμβάνονται μόνον τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἔργα».

1) **Τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τοῦ ἡμῖδος «αἱ πραγματογραφίαι»** ἐν τοῖς Ἀναγνωσματαρίοις τοῦ *Eduard Förster* (Schulrath und Seminardirector in Strassburg — Lesebuch für die Mittelklasse der Elementarschulen in Elsass und Lothringen, 25 Aufg. 1894) — *Sarlach und Haupt* (Volkschullesebuch mit besonderen Rücksicht auf die Provinz Sachsen, 28 Aufl. Halle, 1893) — **Τὰ δύο τρίτα τοῦ ὅλου «αἱ πραγματογραφίαι»** ἐν τοῖς Ἀναγνωσματαρίοις: *Deutsches Lesebuch für mehrklassigen Schulen v. Schuldirectoren Leipzigs*, Leipzig, 1894, 2 Stufe. — *Haesters-Richter* (Deuts. Lesebuch für die Mittelklassen der Volksschule, 18 Aufl. Essen 1894) — *Niedergesäss* (Deuts. Leseb. für allgemeinen Volksschulen, 38 Aufl. Wien, 1894, 3 Schuljahr). — *Flügge* (Zweites Lesebuch für Volksschulen, 48 Aufl. Hannover, 1894). — *Keck* (Norddeutsches Lesebuch, 19 ἔκδ. Halle 1890). — *Wetzel-Schumann* (Schullesebuch, Ausg. A, Berlin 1894, erster Theil, Vorstufe, 90 Auflage). — *Fr. Mair*, (Deuts. Leseb. II Theil, für die dritte Klasse). — **Τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ ὅλου «αἱ πραγματογραφίαι»** ἐν τοῖς Ἀναγνωσματαρίοις τοῦ *Ferdinand Hirt* (Leseb. für Volksschul. Ausg. A. Theil II für die Mittel- und Oberstufe, 30 Stereotyp-Aufl. Breslau, 1892). — *Atberth Haesters* (Lehr- und Leseb. für die Mittelklassen katholischer Volksschulen, Essen 1888). — *Franz Mair* (Deuts. Leseb. für die allgem. Volksschulen Oestreichs, III Theil, Wien 1894, für die vierte Klasse). — **Τὸ ὅλον βιβλίον «αἱ πραγματογραφίαι»** ἐν τῷ Ἀναγνωσματαρίῳ τοῦ *R. Niedergesäss* (Deuts. Leseb. 38 Aufl. Wien 1894, fünftes Schuljahr) κτλ.κτλ. Νομίζω ὅτι ἀρκοῦσι ταῦτα, ἵνα ἐξελέγξωσιν πρῶτον τὴν *βοσκηματώδη ἀμάθειαν* τοῦ μεμουσωμένου κ. Ζησίου· δεύτερον τὴν *κυρικὴν ἀναίδειαν* αὐτοῦ, δισχυριζομένου πράγματα, ἅτινα ὄλως ἀγνοεῖ, καὶ τρίτον τὴν *ἀνδραποδώδη παροινίαν* αὐτοῦ, ἀνειδωλοποιοῦντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τεθολωμένῃ συνειδήσει αὐτοῦ ὡς αἰρεσιάρχην παιδαγωγικόν, «τί ἡμεῖς φρονοῦμεν» παραληροῦντα.